

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLLI KUCHLARI AKADEMIYASI
TILLAR KAFEDRASI**

**O‘ZBEK TILINING TARIXIY SHAKLLANISHI VA
RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI**

Respublika ilmiy - nazariy (online) konferensiya materiyallari

**TOSHKENT,
20 oktabr 2020 yil**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUOLLI KUCHLARI AKADEMIYASI
TILLAR KAFEDRASI**

**O‘ZBEK TILINING TARIXIY SHAKLLANISHI VA
RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI**
mavzusidagi Respublika ilmiy - nazariy (online) konferensiya
materiyallari

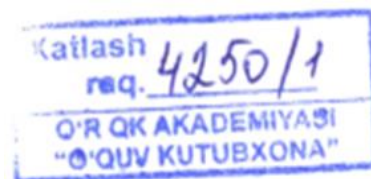
**ИСТОРИЧЕСКОЕ СТАНОВЛЕНИЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И
ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ**

материалы
Республиканской научно - теоретической (online) конференции

**THE HISTORY OF THE UZBEK LANGUAGE FORMATION
AND ITS DEVELOPMENT PERSPECTIVES**

materials
of the Republican scientific – theoretical (online) conference

Toshkent -2020

MUNDARIJA

<i>Kirish so'zi</i>	3
<i>Абдуллаева С. Я.</i> Тилга эътибор – элга эътибор.....	4
<i>Asilova G.A.</i> Harbiy ta'lim muassasalarida davlat tilida ish yuritish malakalarini rivojlantirish	6
<i>Sodiqova Sh.B.</i> Xorijliklarga o'zbek tilini o'rgatish orqali milliy madaniyatni tanitish	8
<i>Салишева З.И.</i> Respublikamizda va xorijiy mamlakatlarda o'zbek tilini o'qitish masalsari:yutuqlar va istiqboldagi vazifalar.....	11
<i>Асқарова Ш.К.</i> Навоий асарларида такрорнинг лингвопоэтик аҳамияти.....	16
<i>Атаев Ш.А.</i> Ўзбек тилининг тарихий шаклланишида бадий адабиётнинг ўрнига доир	20
<i>Холиқова Д.</i> Тил – миллат тафаккурининг инъикоси.....	22
<i>Vaxronova D., Sarimsakova N.</i> O'zbek tili – o'zbek millatining ruhi.....	26
<i>Ертаев Ш. И.</i> Тил миллат равнақи.....	31
<i>Якубова Ф.</i> Тил – давлат рамзи	33
<i>Shodiyev R.S.</i> o'zbek tilshunosligida nutq madaniyatining o'ziga xosligi... ..	36
<i>Boymirzayeva M. Sh.</i> Til – millatning qiyofasi	38
<i>Джурраев Ш.Т.</i> Ўзбек тили ва унинг таракқиёт босқичлари	41
<i>Хожиева Ш.</i> Тил - миллат кўзгусидир.....	42
<i>Муродиллаева М.У.</i> Она тилим ўлмайди ёхуд боқийсан, ифтихоримсан, она тилим!.....	45
<i>Муродиллаева М.У.</i> «Муҳокамат ул-луғатайн»нинг хорижий элларда ўрганилиши.....	49
<i>Юсупова Н.З.</i> Ўзбек адабий тилининг шаклланишида Навоийнинг тутган ўрни.....	52
<i>Ражабова О.Н.</i> Тил бирликлари ўртасидаги боғлиқликлар.....	58
<i>Имамова Ш.П.</i> Тил миллат ғурури.....	60
<i>Majidova M. S.</i> Til tafakkur omili.....	63
<i>Рахманова М.У.</i> Язык – наше богатство.....	66
<i>Ergashova F.Yu., Ashurov L.</i> o'zbek tilining shakllanishi va rivojlanishi... ..	69
<i>Қаршиева М.Х., Рахимов Б. Э.</i> Тил ҳар бир миллат маданиятининг ўзагидир.....	72
<i>Xudaynazarova M. B.</i> Til-millat ma'naviyati.....	77
<i>Ганпарова Н.А.</i> Ўзбек адабий тилининг ривожланиш тарихидан.....	78
<i>Тўраева Н. Н.</i> Она тили- Миллат руҳидир.....	81
<i>Бекнўлатов Х.Б, Мирпаязова С.З.</i> Тил - миллат бойлиги.....	85

<i>Курбанова С. А.</i> Тил миллат кўзгуси.....	88
<i>Эгамназарова З. К, Тухтасинова Р.Г.</i> Навои: мудрость слова и речи.....	91
<i>Пернопасова Е.А., Юсупова Н.Т.</i> Алишер Навои – художник узбекского слова.....	93
<i>Tashmetova A. S.</i> O‘zbek tilim- davlat tili, millatim faxri-g‘ururi.....	96
<i>Nuriddinova D.</i> Uzbek language history.....	98
<i>Абдуллаева Г.Б.</i> Великое наследие деятелей науки и культуры Средней Азии.....	101
<i>Соляхова Л.Р.</i> Узбекский язык как один из распространённых языков в мире.....	104
<i>Шомурадова Д.А.</i> Давлат тили ҳақидаги қонун ва унинг аҳамияти.....	106
<i>Халмуратова Д. Б.</i> Исторические особенности развития современного узбекского языка.....	108
<i>Отамуродова Д. Р.</i> Француз тилида сўз маъноларининг ўзгариши ва уларнинг қўлланилиши хусусида.....	111
<i>Қодирова И.</i> Мактабларда ўзбек тилини ўқитишда нутқ маданиятини ривожлантириш.....	114
<i>Икромов Ш.Э.</i> Ўзбек тили дарслирида ўқиш техникаси.....	116
<i>Эргашева Р. Т.</i> Авиация соҳасига оид атамаларнинг изоҳли луғатида терминлар маъноларини изоҳлаш масаласи.....	121
<i>Бобокалонов Р. Р.</i> Тилсиз миллат - сувсиз дарё	124
<i>Сайфуллаева Р. Р., Бобокалонов П.Р.</i> Тил, тафаккур ва мия нейронларининг электромагнит қуввати.....	127
<i>Бобокалонов П. Р., Фармонова П.</i> Тилни унутиш — ўзликни унутиш... ..	132
<i>Бобокалонов Р. Р., Ҳаятова., Бобокалонов П. Р.</i> Новербал мулоқот воситаларининг психонейролингвистик ва лингвокултрологик талқини.....	135
<i>Рахманов С.Х.</i> Нутқий маҳоратни ошириш усуллари.....	144
<i>Бабарахимова А.-М.Х.</i> Использование материалов сми в формировании межкультурной компетенции курсантов на занятиях по русскому языку.....	147
<i>Karimova M.</i> Umumta’lim maktablarida ona tilini o‘qitish muammolari....	151
<i>Сулейманова Н. К.</i> Медиаграмотность как цель и результат медиаобразования.....	153
<i>Matatkulova B. R.</i> Cognitive approach to study of anthroponyms.....	155
<i>Paizbekov T.Q., Paizbekova A. Dj.</i> Implementation of the State Educational Standards of Uzbekistan for military teaching practice.....	159
<i>Иргашев. Д. Р.</i> Обучения курсантов иностранным языкам на платформе “Moodle”.....	162

<i>Алибаева У.А.</i> Ҳарбий хизматчилар фаолиятида чет тилининг аҳамияти, уни ўрганишдаги муаммолар ва ечимлар.....	165
<i>Жуманазарова Ф. Р.</i> Диалектизмы как основа определения географии возникновения пословиц	170
<i>Муминджанова С.Х.</i> Нетрадиционные уроки как средство обучения...	172
<i>Бектурдиева Ш.</i> Ҳарбий олий ўқув юртларида чет тили машғулотларида ҳарбий матнлар устида ишлаш	175
<i>Ахипова М..N.</i> O'qituvchining jamiyat taraqqiyotidagi tutgan o'rni.....	179
<i>Маъдиева А. Д.</i> Ҳессе ижодида маънавий юксалиш омиллари.....	181
<i>Маматқобилов Т.Д., Бурханов Т.М.</i> Маънавий-маърифий ишлар ва кадрлар фаолиятининг уйғунлиги.....	184
<i>Курганова Р.Н.</i> Сотворчество как фактор влияния на эффективность учебного процесса.....	188
<i>Эшонқулов Н.Э.</i> Таълим жараёнида мобил технологиялардан фойдаланиш.....	191
<i>Рузикулов Ф. С.</i> Замонавий ва келажакдаги маҳаллий уруш ва жанговар ҳаракатларда муҳандислик таъминотининг ўзига хос хусусиятлари.....	194
<i>Мамажанов И.Р., Шерматов М.С.</i> Ахборот техник хавфсизликни таъминлаш.....	199
<i>Абдурахимов Р. Ф.</i> Замонавий кибер таҳдидлар даврида ахборот-психологик хавфсизлигининг долзарблиги.....	201
<i>Atadjanov N. SH.</i> Amerika qo'shma shtatlari harbiy xizmatchilarining rahbarlik fazilatlarini o'ziga xos xususiyatlari.....	205
<i>Акбаров К.М., Ботиров З. А.</i> Дунёнинг ривожланган давлатлари миллий гвардия бўлинмалари қўлланилишининг ўзига хослиги.....	208
<i>Мирзалиев А.А.</i> Ахлоқий-руҳий тайёргарлик ҳарбий хизматчиларда жанговар руҳни шакллантирувчи асосий компонент.....	211
<i>Musinov A.A.</i> Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarida axborot xurujlariga qarshi immunitetni shakllantirishni takomillashtirish.....	215
<i>Мамутов Ж.Р.</i> НАТО Мамлакатлари ҳарбий хизматчиларининг маънавий ва руҳий тайёргарлигини ташкил этишининг янги тенденциялари.....	220
<i>Умаров Ш.У.</i> Ҳарбий хизматчиларни ватанпарварлик фазилатларини оширишда ахлоқий кадриятларнинг роли.....	224
<i>Ҳаджиев С. Н.</i> Учувчисиз учиш аппаратларининг пайдо бўлиш ва ривожланиш тарихи.....	227

<i>Муродиллаева М.У., Эшовов Ж.Қ., Йўлдошев Д.И.</i> Онам алласидай суюксан тилим, абадул-абад буюксан тилим!.....	231
<i>Абдувалиева М.А.</i> Тил ва маънавиятининг бугунги кундаги аҳамияти.	234
<i>Муртазаева А.Б.</i> Чет тили ўқитиш методикасининг она тили фани билан алоқаси.....	236

Барча турдаги таълим муассасаларида, асосан, таълим ўзбек адабий тилида берилади. Ҳар бир инсон кўлига етуклик шаҳодатномасини олгунга қадар ўзбек тилидан ўнлаб имтиҳон синовларидан ўтади. Ҳатто, бошқа миллатга мансуб айрим мухбир, сиёсатчи, элчи, дипломат, сиёсатдон ажнабийлар ҳам она тилимизга ҳурмат бажо келтириб, дил изҳорларини намоён этади. Уларни кўриб-эшитиб яйраймиз. Аммо, ўзбек бўла туриб, адабий тил меъёрида гапира олмайдиган айрим одамлар ҳам топилади. Бундай одамларга йўл очиб берса, нафақат тилини, балки ватанини ўзгаларга хор қилади. Тил этикети, тил одоби ва миллат руҳиятига зид муносабатда бўлишади.

1. Шавкат Мирзиёев. «Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони, Т. 23 октябр, 2019.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. Республика маънавият ва маърифат кенгашини қўллаб-қувватлаш тўғрисида, ПФ-2385-сон. Т., 1999 йил 3 сентябрь.

ТИЛ, ТАФАККУР ВА МИЯ НЕЙРОНЛАРИНИНГ ЭЛЕКТРМАГНИТ ҚУВВАТИ

Сайфуллаева Р. Р.
ЎзМУ профессори, ф.ф.д.,
Бобокалонов П. Р.
БухДУ тадқиқотчиси

Аннотация. Мақолада замонавий нейролингвистика муаммолари ва синтактик аспектда француз тилини ўқитиш услубиёти учун муҳим саналадиган масалалардан бири нутқий ҳосилаларнинг фарқли қурилиши ҳақида мулоҳаза юритилган.

Калит сўзлар: инновацион ёндашувлар, психонейролингвистика, психоллингвистика ва нейролингвистика, ностандарт вазият, когнитив психология, неврология, ижтимоий психология, паралингвистика, стандарт ва ностандарт гаплар.

Тил умумий фойдаланиш предмети ҳисобланади ва тил бир вақтнинг ўзида абстракт моҳиятга эга. Тилнинг барча тамойиллари бир хилдек муҳим ва бу тамойиллар ўрганилиши шарт, чунки ҳеч бир тил тўлиқ ўрганиб чиқилмаган ва унда доимо қандайдир янги қирра намоён бўлади.

Тилни ўзлаштириш ва тоифалаштиришда когнитив тамойиллар – мия ва унинг тил билан боғлиқлиги аҳамиятлидир. Бу нейролингвистиканинг амалда ҳал этилмаган муаммоларидан бири ҳисобланади. Мия сирли бир нарса, агар у тил нуқтаи назаридан ўрганилса, тилни қандай идрок этишимиз, қандай суҳбатлашимиз, грамматикани қандай ўрганишимизни тадқиқ қилиш осон кечади. Технологияларнинг ривожланиши билан яқин йилларда ушбу ходисаларнинг моҳиятини чуқур билишга талаб ошмоқда. Айни кунда барча тилшунослар шу абстракт предметни – одамлар ўзаро сўзлашадиган тилни билишга яқдил. Нейролингвистик таълимот конкрет товушлар, сўзлар ва жумлаларни билишдир: овоз чиқариб гапиришнинг қулай қодаларини, йўлларини ва усулларини билишдир. Бу тилга нима тегишли ва нима тегишли

эмаслигини билишдир, нимани қўлласа бўлади ва нимани қўлласа бўлмасликни билишдир. Бу энг аввал эшитмаган жумлаларни қандай тушунишимизни тушунтириб беради. Бундан англашиладики, одамлар орасида бир тилда мулоқот қилиш қачон осонлашади? Қачонки улар ушбу тилни ўзаро тушунишса; бироқ ушбу тил улар тарафидан қандай тушунилиши, қандай ўзлаштирилишини англаш мураккаб масала.

Социопсихологик таҳлиллардан маълумки, жамиятда ақлли одамлардан кўра содда одамлар жуда кўп бўлади. Чунки инсон оилада ёхуд мактабда бир хил тарбия топа олмайди. Бунинг генетик, психологик, физиологик, ижтимоий ва ҳатто сиёсий сабаблари ҳам бор. Бола мактабга қадам қўйгандан бошлаб, ақлли ва ақлсиз тоифага ажратилади. Ақлли, тартибли, итоатли, соғлом бола “ўз овунчоғи”ни тез топиб олади, улғайиб ҳаётда ўз ўрнини эгаллайди. Чунки у ёшлигиданоқ қобилиятли, истеъдодли, зийрак, жасур, дорвюрак эканлигини, гуруҳ ичида креатив, динамик серҳаракатчанлигини кунора исботлаб боради. Ақлсиз болага аксинча, алоҳида эътибор керак. Бундай болада дангасалик, тундфеъллик, қайсарлик, кўполлик ва шунга ўхшаш аломатлар аниқланади. Бундай болаларда шу нуқсонларни эрта ёшидан пайқаб баҳамжиҳат бартараф этиш мумкин. Аммо учинчи тоифадаги болалар ҳам бор. Булар қизғанчиқ, рашкчи, инжиқ, уятчан, тортинчоқ, одамови. Буларда ирсий, физиологик, жисмоний ва руҳий хасталикнинг унсурлари учрайди. Улар ақлсиз болалардек дарс давомида ўқитувчига халақит бермайди. Ақлсиз болалардек эътиборталаб эмас, ҳеч кимнинг кўзига тик қарамайди. Шу сабабли ҳамма ота-она ёки тарбиячи бунга ўз вақтида эътибор беравермайди. Натижада жамият ичида “ҳатти ҳаракати суест” аъзолар ҳам пайдо бўлади. Улар ҳар доим ҳимояга муҳтож бўлади. Айнан бу нуқсон-камчиликларнинг олдини олишда нейрпсихоллингвистика фанининг ўрни бекиёс.

Одам ўз онгини бошқаришга ҳаракат қилиши мумкин, аммо мия фаолиятининг физиологик ва ирсий хусусиятларини назорат қила олмайди. Агар одамларнинг онгида психологик нуқсон ёки камчиликлар мавжуд бўлса, унда уни тузатса ёки даволаса бўлади; бу вазиятда кўп нарса одамнинг ўзига боғлиқ. Таъкидланганидек, нейролингвистика нутқ фаолияти механизмлари жараёнларини, тил, тафаккур ва инсон онгининг ўзаро боғлиқлигини, инсон нутқини яратиш усулларини ўрганади. Бу фан ҳақида Санкт-Петербург давлат университети профессори, филология ва биология фанлари доктори Татьяна Черниговская шундай жавоб беради:

“Бу тилшунослик ва неврологиянинг бирлашиши ҳисобланади. Соф илмдан ташқари, бу фан одамларни даволаш учун ҳам зарурдир. Биз гаплашганда ва тинглаганда мияда нима содир бўлишини ўрганамиз. Инсоннинг нутқи билан нима боғлиқлигини тушуниш учун, энг аввало, тил ва тилшунослик фани ҳақида тасаввурга эга бўлишимиз керак. Бизнинг билимларимиз диагностика, реабилитация, нутқнинг турли функцияларини тиклаш учун зарурдир. Баъзан одамлар ўз она тилларини қайта ўрганишга мажбур бўладилар. Дунёда дисграфия ва дислексия (дислексия ва дисграфия гречюнонча *dis* — “йўқотиш, барҳам топиш”, *graphia* — “ёзув” ва *lexis* —

“нутқ”),) оддий ва маълум сўзнинг ўқиши ёки ёзилишида қийинчилик туғилиши билан характерли ҳолатлар) билан оғриган инсонлар сони ортиб бормоқда. ... Нейролингвистик тадқиқотлар тилшунослар ва психоллингвистлар томонидан илгари сурилган назариялар ёрдамида олиб борилади. Нейротилшунослар мия физиологияси тўғрисидаги маълумотларга асосланиб, тилнинг тузилиши ва ташкил этилиши ҳақидаги назарияларни илгари суришлари, яъни “неврологик тузилмаларнинг тузилиши ва тилнинг тузилиши ҳақида умумий хулосалар чиқаришлари мумкин” [1].

Идрок, руҳ ва қалб нейролингвистика билан алоқадор. Маълум бир тилни ўрганиш, унда ўз фикр-мулоҳазаларини ўз она тили даражасига олиб чиқиш жуда машаққатли меҳнат талаб қилади. Ҳатто айрим ҳолда кўпчилик олдида ўз она тилисида нутқ баён қилиш ҳам жуда қийин. Бунинг сабаблари кўп омилларга боғлиқ: ирсий, руҳий, жисмоний, ижтимоий, сиёсий ва бошқалар. Ҳамма одамларда ҳам нутқ кўникмалари бир хил даражада шаклланмайди. Бунга сабаб мия тўқималаридаги нейронларнинг (нейрон ёки неврон юнонча νεῦρον — тўқима, нерв) — нерв тизимида структур-функционал ўрнашган махсус тор тўқима, бирлик) парваришига ўз вақтида эътибор қаратилмагани, бетартиб жойлашгани ва ривожланмай қолгани бўлиши мумкин. Мия фаолиятида нейронлар ҳаракатининг бесамар бўлиши инсоннинг идрок, руҳ ва қалбига таъсир қилади. Соғлом одамнинг нутқий нуқсонларига сабаб унинг талаб даражасида иш бажариш қобилиятини ақл билан бошқара олмаслиги, шунингдек, ўзини аудитория ва мулоқот учун сафарбар қила олмаганидан далолат беради. Бу инсоннинг шахсий муваффақиятига таъсир қилади. Носоғлом одамда эса бу жараён аксинча ҳар доим номуваффақиятсизлик келтириб чиқаради.

Муваффақиятли инсонлар феъл-атворини таҳлил қилсак, уларда фақатгина ақлнинг ёки руҳнинг ўзи устун эмаслигига гувоҳ бўламиз. Яъни, онги ва қалби ҳар жиҳатдан юксак, бир-бирига муносиб бўлган инсонларда фаровон яшаш имкони доимо юқори бўлиши кузатилади. Улар ҳар қандай вазиятда ҳам маълумотни тарозининг икки палласи ҳисобланган идрок ва қалб чиғириғидан ўтказадилар. Бундай одамлар қарор чиқаришда жуда пишиқ бўлишади.

Таниқли журналист Шухрат Сатторовнинг “Муваффақият сирлари: руҳ ва миянинг инсон тақдиридаги ўрни” номли мақоласидан зарур фикр-мулоҳазаларга эътибор беринг:

“Муваффақият идрок ва руҳ оралиғидаги лаҳзаларда содир бўлади. Инсоният тарихидаги жамики маданият ва элатларда руҳ кучли ҳислар, туганмас завқ-шавқ ва донолик жам бўлган манба ҳисобланган. Шунингдек, инсон муҳаббат, шукроналик, қаноат каби эзгулик рамзи бўлган кучли туйғуларни ўзининг руҳида кашф қилиб келган. Сўнгги тадқиқотларда маълум бўлишича, инсон юраги ва мияси ўртасида ҳамкорлик мавжуд. Улар биргаликда маълумотни қайта ишлашади, инсон ана шу жараёнда қарор қабул қилади. Ижодкор ҳам, тадбиркор ҳам, рассом ёки режиссёр ҳам машаққатларни енгишга ёрдам берган ҳисларни, оғир дамларда далда бўлган

туйғуларни, таракқиётга сабаб бўладиган ғояларни яратишда қалбидан куч олади. Ҳадеб мия билан фикрлаш инсонни ақлдан оздириб қўйиши мумкин. Биз одатда юракни ақлга, кўнгилни эса хоҳишларга бўйсунди деб ўйлаймиз. Охирги илмий фаразларга кўра юракда ҳам мустақил асаб тизими бўлиб, бу унга мантикий хулосалар қилиш имконини беради. Юрак мияга асосли ва фойдали маълумотлар жўнатиб туради. Шу боис аксарият инсонлар қалбларига бўйсундилар. Яъни, юрак қанчалар кучли бўлса, қарорлар шу қадар асосли бўлиб чиқади. Нейрофизиологлар томонидан руҳ ва мия ўртасидаги “нейронли алоқа йўли” аниқлангач, инсонларнинг ақлли қарор қабул қилишларида юракнинг ўрни юқори экани янада ойдинлашади. Юракдаги мантикий фикрлаш тизими шу вақтга қадар ўта мураккаб ва сирли механизм бўлиб қолмоқда. Унда ҳам миядаги каби нейронлар, гормонлар, оксил ва тўқималар мавжуд. Юракдаги нейронлар сони 40 мингтагача етади. Юракдан юборилган хабар мияга унинг идрок, қарор қилиш ҳамда бошқа ҳиссий ҳолатга жавобгар қисми орқали қабул қилинади. Энг қизиқ жиҳати шуки, инсон танаси атрофида ҳосил бўладиган электромагнит майдонидаги қувватнинг асосий қисми руҳдан, яъни қалбдан ҳосил бўлади. Юракнинг магнит қуввати мияниқидан беш юз баробар юқори экан. Ҳеч эътибор берганмисиз, баъзи одамлар билан қайта-қайта суҳбатлашгингиз келаверади. Бунинг ҳам илмий асоси бор. Одам ўзидан тарқатаётган электромагнит тўлқинлари бошқа инсон танаси ва миясига маълумот тарзида етиб боради. Одамлар шу тахлит бир-бирларида таассурот қолдирадилар ва одамнинг яхши-ёмонини дарров танийдилар”[2].

Сиз шу ердан туриб, дунёнинг нариги чекасига турган инсон билан қалбан мулоқотда бўлишингиз мумкин. Баъзан ўғлингиз (ёки яқин танишингиз) телефон қилганда “Ҳозиргина сизни ўйлаб турувдим, онажон” деганини билиб оласиз. Хўш, нега? Чунки электромагнит қуввати билан йўналтирган қалбий (руҳий) нейронлар сизни ўзаро мулоқот қилишга олдиндан чорлайди.

“Биз «назари ўткир одам» ёки “зуваласи кучли одам” деб ўйлайдиган киши бошқалардан тарқалаётган қувватни тушуниш билан бирга, унга таъсир ҳам ўтказа олади. Кучли инонтириш, таъсир ўтказиш қобилияти ҳам аслида қалб таъсирида амалга оширилади. Ҳиссий қуввати юқори бўлган, яъни кучли руҳиятли инсонлар бошқаларнинг фикрини осон ўқий олади ҳамда вазиятга осон баҳо беради, улар бошқаларни осон тушунадилар. Ҳиссий қувват ёрдамида одамлар ўзлари бўлмаган жойларда бўлишлари, ўзлари билмаган нарсалар ҳақида сўзлашлари мумкин”[3].

Энг муҳими – мия ва юрак ўртасидаги самарали алоқанинг натижаси бўлган муваффақиятлилик инсондаги ижодий ёндашувни юзага чиқаради. Яъни, бу ҳолатда инсон илғор ва ноодатий фикрлайди, бошқалар кўра олмаган имкониятларни тасаввур қилади, тўсиқларни енгиш учун ўзида куч топади, тўғри қарор чиқаради ва фақат олға боради. Шу билан бирга, мия ва руҳ ўртасидаги соғлом алоқа инсон учун ижобий кайфиятнинг туганмас манбаси

ҳисобланади. Бундай инсонлар барчани мафтун қилади, уларни барча тинглайди ва улардан тарқалаётган қувват бошқаларга куч бағишлайди.

Юрак ва мия ўртасидаги алоқаларнинг узилиши фақатгина ҳиссий носоғломлик билан боғлиқ эмас. Бунда саломатликнинг ҳам аҳамияти бор. Чунки юрак ишлаб чиқараётган маълумот мияга кўчиб юрадиган асаб толалари ёрдамида умуртқа поғонаси орқали боради. Шу сабабли ҳам инсон асабига дарз кетса, турли оғир касалликлар ҳам юзага чиқаверади. Яна бир илмий далиллардан бири шуки, юрак ички ҳиссий сезгини қайта ишлайди ҳамда махфий белгиларни аниқлаш орқали мавҳумликни ойдинлаштиради. Гап шундаки, юракка хос ички ҳиссиёт макон ва замон чегараларидан ҳам юқори турадиган кучли ахборот майдони билан боғлана олади. Мия келажакни тасаввур қилса, юрак кучли ҳиссий тизим орқали буни сезади. Яна ҳам ҳайратланарли далил шуки, инсон кўнгли бу ахборотни миясига қараганда бир неча баробар тезроқ англаб етади.

“Муваффақият фақатгина ақлга суянган қарорлар натижаси эмас. Сиз қалбингиз ва руҳингиз билан ҳам алоқа боғлашни унутманг. Одам фазовий борлиқ билан ҳам руҳан алоқа қилади. Инсон гуноҳга ботгани сайин руҳиятидан узоқлашиб боради. Бу ҳолатда ғалаба қозониш қийинлашади”.

Руҳият ва қалб болаликдан шаклланиб боради. Бунда қуйидаги омилларнинг ўрни юқори:

- яхши инсонлардан тарбия олиш;
- ҳалол меҳнатга ўрганиш;
- китоб ўқиш ва илм олиш;
- яқин инсонлар билан бамаслаҳат иш қилиш;
- самимий, шикастанафс, тавозели ва хокисор бўлиш;
- ёмонлардан йироқ юриш;
- одамларга яхшилик қилиш;
- бу дунёнинг ўткинчилигини ҳис қилиб яшаш ва ҳк.

“Мия ва юрак ўртасида самарали алоқанинг йўлга қўйилиши муваффақият учун асосдир. Шунда ақлий қобилият равшанланиб, инсондаги тўғри қарор қилиш салоҳияти ошади. Бундай ҳолатда тақдиримизда муҳим аҳамият касб этган ижтимоий муносабатлар, одамлар билан мулоқот мазмун касб этади ва мустаҳкамлашиб боради”[2]

Нейролингвистикадан маълумки, ўз она тилисида яхши гапиролмаган шахсларнинг миясида нуқсон бўлади. Бундай таниқли шахслар ғарб жамиятида жуда кўп учрайди. Хорижий мамлакатларда худди шундай санъаткорлар вақт-вақти билан нейролог-психологларга даволаниш учун мурожаат қилиб туришади. Улар бундай одамларга оддийроқ, самимийроқ, тушунарли ва дўстона мулоқотдан фойдаланиб туришни тавсия этишади. Беморни ҳам, унинг томошабинини ҳам хафа қилиб қўйишмайди. Халқ эътиборидан қолмаслик учун нуқсонларини тузатишга биргаликда ҳаракат қилишади. Жест, мимика ҳам – тана тили. Жуда оз ва соз, содда ва самимий гапириб, “тана тили”дан фойдаланиш, ҳар замонда хурсанд жилмайиш, томошабинларга илтифотли бўлиб уларни кузатиб туришни, ичидагиларни

дастурхон қилиб тўкмасликни, ўз касбининг маҳорат сирларидан нарига ўтмасликни ўргатишади. Негаки, ортиқча гапириш санъаткорнинг карьерасига таъсир этади, эътибордан қолади, унинг бозори касод бўлади.

Ғалаба сари қадам аввало жисмонан эмас, руҳан ҳаракатда намоён бўлса, мақсад ўзини оқлайди. Юксалиш аввал қалбда содир бўлиши керак. Ана шунда тана ҳолдан тойганда месон қалб билан ҳаракатланишни ўрганайди. Натижада мия ўз-ўзидан бутун танага буйруқ беради. Тил ўрганишга ҳам шу усул қўл келади. Машҳур ёзувчи Иоган Гёте “Кимки ўзга тилларни билмаса, ўз тилини ҳам яхши тушуна олмайди,” деган ҳикматли сўзи бор. Кўп ҳолатда тил ўрганиш, бу одамнинг ўзига боғлиқ. Бунинг учун ҳар бир инсон муваффақиятга эришиш учун қарор чиқариши шарт.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Черниговская Т. В. Язык, мышление, мозг: основные проблемы нейролингвистики // Труды отделения историко-филологических наук РАН. №3. М., 2004.
2. Сатторов Шухрат. «Биз ғалаба қозонамиз». Ғофур Ғулом номидаги НМИУ, -Т., 2018.

ТИЛНИ УНУТИШ — ЎЗЛИКНИ УНУТИШ

Бобокалонов П. Р.
БухДУ тадқиқотчиси
Фармонова П.
иктидорли талаба

Аннотация. Ушбу мақолада тилга ҳурмат кўрсатиши, тил этикетига амал қилиши, тилни миллий руҳ ва қадрият сифатида ардоқлаш каби масалаларга муносабат билдирилган.

Калит сўзлар: Тил ва тилишунослик, она тили, тил этикети, миллат руҳияти, миллат, давлат тили, расмий тили.

Курраи замин тарихида ҳеч бир миллат ўз тилини иккинчи даражага тушиб қолишини истамаган. Фақат босқинчилик урушлари, иқтисодий қарамлик, сиёсий-маънавий нотавонлик туфайли ҳар қандай миллатнинг она тилиси ўз ўрнини бошқа тилга бўшатиб берган. Бу ҳақиқатни айни замонда кўп халқлар тушуниб етган. Шу боис ўзини таниган, ўзлигига эга ҳар бир миллат ўз она тили ривожини ҳаёт-мамот масаласи деб билади. Тил тараққиёти учун бор имкониятини ишга солади.

“Бугун инглиз тили дунёда халқаро мулоқот тили ҳисобланади, у ҳаётнинг ҳар бир жабҳасига кириб улгурган ва сиёсий-иқтисодий масалаларни ҳал этишни осонлаштирадиган тил. Тил инсоннинг бирламчи эҳтиёжи, англаш, билиш, сўзлаш, алоқа-муносабат воситаси, мансуб-хослик омили бўлгани боис ҳамиша жамият равнақининг асосий мезонларидан бўлиб келган. Бошқа тарафдан эса дунё аҳолисининг катта қисми сўзлашадиган инглиз тилини билишга етарлича баҳо бермаслик ҳам тўғри эмас, чунки у